

הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א

חבר ביה"ד הגדול

ניקוז ביום בשבת ובשביעית

דברי חכמים

ב"ה, יום ב' מנחם אב תש"ס

כבוד הרב ... שליט"א

יקרת מכתבו קבלתי ובו שאלות בהלכות שבת ושביעית החמורות, ולפני שנכנס בפרטי השאלות נכתוב כמה הלכות כלליות:

אחרי חתונה 27/04/2018

א. המייפה את הקרקע כגון שתלש זרדין אף שלא נתכוון ליפות אלא שתלש לאכילה מ"מ כיון שהוא פסיק רישא חייב משום חורש שחיובו בכל שהוא, אבל אם תלש את הזרדין בקרקע של אדם אחר שאינו אוהבו אינו חייב משום חורש אלא משום תולש אם תלש כשיעור גרוגרת, ודעת הערוך שלכן פטור משום שפסיק רישא אינו אלא בניחא ליה שנהנה מהתוצאה כגון בקרקע שלו אבל פסיק רישא שלא ניחא ליה הרי כאילו אינו פסיק רישא, ודעת התוס' שגם פסיק רישא דלא ניחא ליה חייבים, ומה שפטור בקרקע של אחר משום שזה מלאכה שאינה צריכה לגופה. ונ"מ שלשיטת הערוך מותר לכתחילה בקרקע של חבירו באופן שאין בו משום תולש, ולדעת התוס' אסור מדרבנן. וממילא השופך מים בקרקע שלו ומצמיח חייב אף שאם מתכוון מ"מ פסיק רישא הוא, אבל אם שופך מים בקרקע של

אחר שאינו אוהבו לדעת הערוך מותר לכתחילה ולדעת התוס' יש כאן איסור דרבנן, ולדעת הרמב"ם שפוסק שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב חטאת יוצא שלסברת התוס' להרמב"ם חייב ולערוך מותר גם להרמב"ם.

ב. להשקות מים לקרקע שאינו מצמיח זרעים כעת אף שעתיד לזרוע שם פסק באגלי טל מלאכת חורש שאם דעתו לזרוע תיכף לפני שיתבשר חייב משום חורש, אבל אם אינו בדעתו לזרוע אין איסור להשקות מים, ועיין במ"ב סימן של"ו בס"ג.

ומעתה מה ששאל אם מותר לנקז לקרקע לא סלעית שתספוג את המים מדובר באינה עומדת להזרע ע"כ, ואם הכוונה שאינו צומח כלל מותר בודאי, ואם הכוונה שאינו עומד להזרע היינו זריעה שמשמשין עם הצומח אבל צומח שם עשבים הם בדרגא של פסיק רישא דלא ניחא ליה ולדעת הערוך גם זה מותר, אכן לדעת התוס' יש בזה איסור של מלאכה שאינה צריכה לגופה ואסור מדרבנן. ועי' בשער הציון שם אות י"ח שהמשקה מים בקרקע העומדת לזריעה חייב משום חורש ומשמע שבאם אינו עומד לכך אינו חורש.

אחר [או שמא מספיק סיפון הקיים ממילא למקום הנ"ל].

ואם אסור האם מותר על ידי כח שני כמו ע"י כניסה לדלי ויציאה בפתח

תשובה:

הגלות ואם הרגו גואל הדם נהרג עליו עכ"ל, ובהט"ו ז"ל וכן הזורק אבן לתמר להפיל תמרים ונפלו מן התמרים על תינוק והרגוהו פטור מפני שנפלו מכח כחו וכן כל כיוצא בזה משאר סיבות עכ"ל, הרי שפטור אם הרג בכח כוחו מצד שקרוב לאונס, ואין ללמוד מזה לענין רוצח במזיד. וכן מה שכתב האו"ש שם בזורק ועשה חבורה דמחייב על ידי כוחו אבל על ידי כוח כוחו לא שמענו שיתחייב אינו מובן מהרא"ש שהבאנו לעיל שפשוט לו שכת כוחו חייב בנזקין, ודברי האו"ש יש להם מקום אליבא דתוס' שהביא הרא"ש, ולא כסברה שכתבנו שהתוס' לא פטרו כח כוחו אלא בבהמה ולא באדם, וכן מה שפטור מגלות מלשון הריטב"א מכות ח', וז"ל הריטב"א אלא כוח כוחו לרבי היכי משכחת פי' לאו קושיא היא דהא לא אשכחן לרבי בשום מקום דאמר כלום בכוח כוחו בענין זה עד דנפרוך היכי משכחת לה אלא כיון דאיתיה בעי' לברורי משום דלכו"ע כח כוחו לא ככוחו כדאיתא בפ"ק דב"ק ובפ' הנחנקין עכ"ל, וזה דלא כסברת הרמב"ם והרא"ש. ומה שכתב שכך איתא פ"ק דב"ק אולי צריך לומר פ"ב דב"ק.

והאו"ש שם העלה שלענין שבת פטור על כוח כוחו. ומה שהביא מעירובין ל"ה שהיסט הזב אם הסיט הכלי על ידי כוח כוחו כגון הקיש ברגליו על

א] נראה להקדים ענין כח שני וענין כח כחו.

הדוגמא אדם זורק אבן ופוגע האבן באבן אחר והאבן האחר פוגע באדם והורגו או חובל בו לכאורה בכל מקום כח כוחו ככוחו ואין הבדל בין האבן הראשון לאבן השני, כך כתב הרא"ש בפשיטות ב"ק פ"ב אות ב', אכן סיים שבתוס' ב"ק כ"ב א' ד"ה ורבי יוחנן גבי כלב שנטל חררה לא פירשו כן, ושם פירשו שבהמה שמזיקה בכוחה משלם חצי נזק צרורות ובכוח כוחה פטור לגמרי, ונראה שגם התוס' לא כתבו כן אלא בצרורות ששם הלכה למשה מסיני שמשלם חצי נזק והיינו שבנזק בהמה כוחו לאו כגופו לגמרי ולכן יש לומר שכוח כוחו פטור לגמרי, אבל באדם המזיק או הורג נפש שכוחו כגופו גם כוח כוחו כגופו.

אכן באור שמח פ"ט משבת ה"ב כתב וז"ל הנה דע דכמה עניינים מצאנו דכח כוחו לא חשיב כגופו והוא לענין רציחה במכות דף ח' דמאן דשדי פיסא לדיקלא ואתר תמרי וקטיל וכו' דהוי כח כוחו ופטור וכן בשבת וכו' עכ"ל. ולענ"ד קשה לי שזה שאמרו במכות שכח כוחו והרג פטור מדובר בהרג בשוגג, ועיין ברמב"ם פ"ו מרוצח ה"ג וז"ל ויש הורג ותהיה השגגה קרוב לאונס והוא שיארע במיתת זה מאורע פלא שאינו מצוי ברוב מאורעות בני אדם ודינו שהוא פטור מן

שיצאו המים הם הרגו או סובבו הגלגל חייב משום שזהו כח ראשון, אבל אם המים הלכו מרחק ושם הרגו או סובבו את הגלגל זהו כח שני. כך מבואר ברש"י סנהדרין ע"ז ב', ואילו בחולין ט"ז ברש"י ד"ה בכוח ראשון וכן בשו"ע יור"ד סימן ז' מבואר שהסיבוב הראשון שסובבו המים זהו כח ראשון, וסיבוב שני של הגלגל זהו כח שני, וכך מבואר בש"ך שם. ונראה ששני הדוגמאות נכונים, הן אם המים באו ממרחק והן סיבוב שני נחשבים כגרמא.

והנה לענין סיבוב הגלגל כתב הש"ך שגילגול שני אינו כוחו אלא גרמא, אבל לענין המרחק לא נתבאר במפרשים מהו המרחק שנחשב כח שני. ולענ"ד לולא דמסתפינא נראה שהגדרה של מקום קרוב הוא כדלהלן, שלכאורה יש לעיין הפותח את המים גם אם הוא קרוב למה נחשב כוחו, והרי אין המים נדחפים מכח האדם אלא מכח הטבע שמים הולכין ממקום גבוה למקום נמוך, והמניח מים במקום גבוה וירדו למטה נחשב גרמא, וכמו שראינו במקדש ונפל הקידוש על ידו או על צד הכלי ושתת לכלי נחשב כגרמא, וכמו שהבאנו לעיל, וא"כ למה פותח בדקא דמיא נחשב כוחו, ונראה לענ"ד שאף שהדבר אמת לפי חכמת הטבע אבל מאחר שלפי ראות עיני אדם נראה לו שפתיחת הברז דוחף המים החוצה, וכל שנראה בעיני אדם כמעשה ולא כגרמא נחשב מעשה ולא גרמא, והארכתי בזה בספר הלכה ורפואה, והבאתי עוד ראיות לזה, ומעתה יש לומר שמקום קרוב היינו המקום שכשהמים מגיעים לשם נראה לעיני בשר שפתיחת הברז דחק המים עד

הקרקע ומחמת זה רעד האילן וניסט הכלי טהור, לענ"ד יש לומר שהיסט שאני, שהרי הזורק חץ או אבן והסיט כלי טהור, וכמו שאמרו בגמ' ב"ק י"ז ב' כל שבזב טהור נחשב צרורות ומשלם חצי נזק, אם כן גם כוחו טהור בזב, ורק במחזיק ביד מקלו ומסיט את הכלי טמא, לכן יש לומר שהמרעיד את הקרקע ורעד האילן והסיט את הכלי טהור, שאף אם היה מרעיד את האילן עצמו והסיט הכלי טמא, שזה כאילו מחזיק את האילן ומסיט הכלי על ידו, אבל כשמחזיק מקל ודחף במקל אבן והאבן הסיט כלי טהור, שזה שדוחף האבן על ידי מקל אינו נחשב כמחזיק האבן בידו, ולפי"ז גם בהמה שדחפה בעגלה אבן והאבן שבר הכלי בנגיעתו ישלם חצי נזק צרורות.

אכן מה שהזכיר הריטב"א פ' הנחנקין לא נתברר לי למאי כוונתו, ואדרבה מסנהדרין ע"ז ב' נראה שכת כחו ברציחה חייבין עליו, דאיתא התם ואמר רבא זרק צרור בכותל וחזרה לאחוריה והרגה חייב, והקשו מהמקדש ונפל קידוש על ידו או על הצד ואח"כ נפל לשוקת פסול, ותירצו בשותת [שלא ניתז מכח נפילה ראשונה אלא מעצמו חזר ושתת מידו לשוקת שאינו נופל למרחוק], ומסברה נראה שהזורק לכותל וחזרה זהו כח כחו, ואם כן יוצא שבכח כחו חייבין על הריגה וכן שהקידוש מועיל.

ב ועתה במושג כח שני, והדבר מבואר הן בסנהדרין ע"ז ב' לגבי רציחה והן בחולין ט"ז א' לגבי שחיטה, שהפותח ברז והמים שיצאו הרגו או סובבו גלגל שמחובר בו סכין ושחט בהמה, אם מיד

בגרמא כדרך העושים במלאכה זו שעושים אותה בגרמא שזה חייב בשבת, וכמו שאמרו בב"ק ס' א' שזורה ורוח מסייעתו אף שנחשב גרמא מ"מ לענין שבת חייב שמלאכת מחשבת אסרה תורה. אמנם נחלקו ראשונים ואחרונים בזה, שדעת המג"א בסימן רנ"ב שהטוחן חטה ברחיים של מים פטור בשבת, שזה מלאכה בגרמא, וביאר החת"ס שאינו דומה לזורה ורוח מסייעתו, שמלאכת זורה אין דרך לעשותה רק בגרמא ולכן נחשב מלאכת מחשבת, משא"כ בטחינה הרי ניתן לטחון ברחים של יד, וכן נראה שסובר רש"י שכתב בשבת בדף ע"ד ב' ד"ה שבע חטאות וד"ה תנורא שהמבשל כלי חרס בכבשן חייב משום מבשל ואינו חייב משום מכה בפטיש, והטעם שמאליה נעשית, וזה כדעת המג"א והחת"ס, ולכן משום מבשל חייב ומשום מכה בפטיש פטור, אכן הרבה אחרונים חולקין וסוברים הטוחן ברחיים של מים חייב משום מלאכת מחשבת, וכן נראה דעת הרמב"ם פ"ח משבת הי"א שהמחבץ היינו שמכניס קיבה לחלב ונעשה גבינה חייב משום בורר, ואף שנחשב גרמא, ומהאי טעמא נראה שרש"י בשבת צ"ה א' ד"ה המחבץ לא ניחא ליה בפירוש זה ע"ש. ובאחיעזר נתקשה א"כ איך מותר לכבות דליקה בשבת על ידי גרמא מ"מ יתחייב משום מלאכת מחשבת אסרה תורה, ותירץ שכל שאין המלאכה מתחיל מיד אין חייב משום מלאכת מחשבת וכמו שנראה בתוס' שבת י"ז ב' ד"ה אין פורסין מצודות ע"ש. ולענ"ד נראה שלא אמרו בגרמא מלאכת מחשבת אלא בזמן שכך דרך עושי מלאכה זו לעשותה בגרמא כמו לטחון ברחיים של

כאן, ומקום רחוק הוא שנראה שמכאן ^{1130/201005} ואילך המים הולכין מכת הטבע של המים להניח מקום גבוה ולירד למקום נמוך, והוא המרחק שמחשיב לגרמא.

ונראה עוד שהשופך מים והמים הנשפכין דוחפין למים אחרים והמים האחרים מסובבים הגלגל נחשב לכח כוחו ולא כוח שני.

ג ומעתה לענין שאלתו, לשפוך מים לדלי והמים יוצאין מהדלי נחשב כוח כוחו ונחשב מעשה שלו, אבל אם המים הנשפכין לדלי רק מעלין את המים שבדלי ומשם נשפכין לחוץ זה נראה ככוח שני, וכן אם לא שופך להדיא לדלי אלא רחוק מהדלי ^{אוצר החכמה} ומחמת גובה המקום המים הולכין נראה שזה כח שני ונחשב כגרמא. ודין גרמא מבואר בסימן של"ד סכ"ב "דגרם כיבוי מותר [הג"ה] במקום פסידא" עכ"ל, ובמ"ב שם בביאור הלכה וז"ל ולאו דווקא כיבוי דהוא מלאכה שאינה צריכה לגופה דאפילו בכל המלאכות הדין כן וכנ"ל עכ"ל.

ולפי"ז נראה מסברה שאם יש דחק שאין לו אפשרות לשפוך המים במקום אחר ונמצא שלא יוכל ליטול ידים או שאר צרכים ומסתבר שניתן לדמותו להפסד שמותר גרמא, והיינו דברים המוכרחין, ולא לשפוך מים שאין כל כך צורך.

אמנם נראה שלדלות מים ולשפוך לתעלות המותקנות בפרדסים שהמים הולכין ומשקין לעצים, בזה נראה שיש בזה איסור תורה, וטעם הדבר שגם גרמא שהתירו הוא רק במקום שאינו מלאכת מחשבת, אבל במקום שעושים

מים ולחבץ חלב ולזרות, אבל אם עושה מלאכה בגרמא שאין דרך עושי המלאכה בחול לעשותה כך ורק בשבת עושה כן לא לעבור על איסור שבת זה אינו מלאכת מחשבת. ולענ"ד היא סברה נכונה. ונראה שמה שלא תירץ כן האחיעזר יתכן שסובר שלכבות דליקה על ידי שמניח מחיצה של כלי חרס מלאים מים והאש מפוצצם ועל ידי כן נשפכים המים ומכבין היא דרך נכונה וגם בחול עושין כן.

ומעתה נראה שלשפוך המים לתוך תעלות העשויות להביא מים להשקות כל עץ בפרדס יש בו משום מלאכת מחשבת, משא"כ כששופך במקום רחוק מהעץ אלא שהמים מגיעים לשם בכוח שני בזה אין מלאכת מחשבת. ועוד נראה לפי מה שכתב האבני נזר או"ח סימן קצ"ד שכל שחיובו מחמת מלאכת מחשבת זה רק במכוון לכך, אבל אם אינו מתכוון אף שהוא פסיק רישא אינה נחשבת כמלאכת מחשבת, והובא סברת האבני נזר בברכת שמואל ב"ק סימן י"ז. ולפי"ז אם אינו מכוון להשקות העצים שוב מותר לו לשפוך מים אם יגיעו לעצים בכוח שני במקום הפסד או שעת הדחק.

ויש לעיין במה שנפסק בסימן שנ"ז ס"א חצר שפחותה מד' אמות על ד' אמות שהיא סמוכה לרה"ר אין שופכין לתוכה מים בשבת בימות החמה, שכיון שאין בה ד' אמות אין סאתים מים שאדם עשוי להשתמש בכל יום ראוי להבלע בה והוה כאילו שופך לרה"ר וכו', ובמ"ב שם זו"ל, לפי ששיערו חז"ל שכל אדם צריך סאתים מים להשתמש בהם בכל יום לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו ושאר ענינים

הצריכים לו, וכבר נודע דבשבת אסור לשפוך מרה"י לרה"ר או לכרמלית, ודרך כל אדם לשפוך שופכין שלו לחצירו הסמוך לביתו שהוא רשותו והוא ג"כ רה"י ומוציא מרה"י לרה"י, ושיערו חז"ל דסאתים מים נבלעים בקרקע של ד"א על ד"א ואינם מטנפים הקרקע של החצר, וכיון שכן אין מקפיד עליהם שיצאו לחוץ דוקא, ואז אפילו אם יצאו אחר כך לחוץ לא היתה מחשבתו לכך ובשבת בעינן מלאכת מחשבת, ולא הוי כאילו מוציא מרה"י לרה"ר, אבל אם הוא פחות מד' אמות על ד' אמות דאז הסאתים מים מרובים ואינם נבלעים בקרקע ונעשה החצר רפש וטיט וכו', ולכך ניחא ליה שיוזבו המים משם לחוץ, ואם יצאו לחוץ נתקיים מחשבתו, ויש לגזור שמא ישפוך להדיא מרה"י לרה"ר וכו', עכ"ל.

ויש לעיין למה מותר לשפוך כשאינו מכוון שיצאו לחוץ דפסיק רישא, והרי בימות הגשמים מבואר שאף בחצר כל שהוא מותר לשפוך בה כל מה שירצה, ובע"כ הטעם שכיון ששופך בחצר ומשם יוצא לרה"ר הרי זה גרמא, ואף שלא התירו גרמא אלא במקום הפסד צריך לומר שאם אסור לשפוך מים הרי זה נידון כהפסד, ומה שאין אומרים בזה שגם גרמא יאסר משום מלאכת מחשבת בע"כ שמוכיח או כסברה שכתבנו שכיון שאינו דרך נכונה למי שרוצה שהמים יצאו לרה"ר שישפכם בחצר ומשם ירדו לרה"ר, או שכל שבאנו לאסור משום מלאכת מחשבת כל שאינו מכוון אף שהוא פסיק רישא מותר.

אכן מהדין המבואר שם שאם עשה גומא מחזקת סאתים מותר לשפוך שם אף

בימות החמה, ובמ"ב שם אות ח' כתב שאפילו נתמלאה הגומא מערב שבת מותר, והרי באופן כזה יש פסיק רישא שיצא לחוץ וגם מכוון לכך, שהרי בימות החמה מכוון שיצא לחוץ ומ"מ מותר, ובע"כ שאינו מלאכת מחשבת. ואם כי יש לדחוק שאף בימות החמה אינו מכוון שיצאו לחוץ אף שניחא ליה.

והנה אין לדחות שלשפוך מים אפילו ברה"ר אין בו איסור תורה שהוא מלאכה שאינה צריכה לגופה, ואין כאן אלא איסור דרבנן, אבל במקום איסור תורה אין היתר זה, שהרי דין זה מבוואר גם ברמב"ם פ' ט"ו והרי להרמב"ם מלשאל"ג אסור מן התורה.

ד] ומעתה בנידון שאלתו לשפוך מים רחוק מעצים שיגיע אח"כ לעצים בכוח שני יש להתיר, ואף שבשופכים גזרו בימות החמה לשפוך בחצר נראה לענ"ד שרק בחצר גזרו, שאדם רוצה שלא יהיו המים בחצירו, ובימות החול דרכו לשפוך ברה"ר, לכן גזרו, אבל בעניינינו שגם בחול אין דרכו להשקות העצים וגם אם דרכו בכך אבל אין דרכו לשפוך מי שופכים לעצים לא מצינו שגזרו.

ה] מה ששאל כמה השיעור להרחיק מלשפוך מים מעץ אקליפטוס, נראה שיש לברר עם מומחים מאיזה מקום יש תועלת לעץ, ואף שעץ זה גבוה ויש לו שרשים ארוכים, מ"מ נראה שאם השרשים עמוקים מאד וכל שמתרחקים מהעץ השרשים עמוקים יותר, אם לדעת מומחים יקח זמן רב עד שיגיעו המים ששפך לשרשי העץ כבר יהיה מוצאי שבת נראה

להתיר, לפי סברת האבני נזר החולק על הרש"ש ריש שבת, וסובר שהמניח תבשיל בשבת על האש ולא יגיע ליד סולדת או למאכל בן דרוסאי עד מוצאי שבת אינו עובר איסור תורה ואולי גם לא איסור דרבנן במניח סמוך לאש, ואף שבזרע בשבת חייב אף אם ההשרשה אחר השבת נראה שיש לחלק בין זרע למשקה מים, שמלאכת זרע כך הוא, אבל משקה מים הדרך להשקות והמים מגיעים מיד או באותו יום.

אכן יש לומר שגם אם המים מגיעים בשבת עצמו אבל אם המים נבלעים ועד שמגיעים לשרשים לוקח זמן יש לומר שגרמא הוא, ואף שבכל משקה מים לעצים מסתמא לוקח זמן היינו שזהו מלאכת מחשבת, מ"מ כל זה במשקה להדיא סביב העץ, אבל אם משקה רחוק מהעץ ומהשרשים נידון כגרמא, ובפרט שאינו מכוון לכך שיגדל העץ שוב אין כאן מלאכת מחשבת. ומה שאסור לאכול בגינה כמבואר בסימן של"ו ס"ג מדובר בעשבים שהמים מיד מגיעים לזרעים ולכן חייב אף כשאינו מתכוון.

ושמעתי ממו"ח הגרש"ז זצ"ל, שבשכונת שערי חסד היה לשירותים בורות ספיגה, ומי שהיה לו סמוך לבור עץ אקליפטוס היה מתמלא בכפל זמן ממי שלא היה עץ כזה, ודן אתו הגה"צ ר' דוד בהר"ן איך מותר בשבת, אבל לא שמעתי מה היו מסקנות וסברת הדברים.

ו] מה ששאל באות ב', אם בשנת השמיטה מותר שצינור ניקוז של

מכונת כביסה שיש בו חומרים מעכבי צמיחה, אלא שאם יפלו המים רחוק מהעץ יסתננו המים בקרקע וכשיגיע לעץ לא יזיקו אלא יועילו, לענ"ד כל איסור השקייה בשביעית אינה אסורה מן התורה, שתולדות לא אסרה תורה, ומטעם זה התירו להשקות בית השלחין שלא יפסדו, ואם כן יש לדון אם לאסור לכבס ונמצא שמפסיד אפשרות של כביסה ודומה להפסד של בית השלחין. אכן יתכן שלא

התירו אלא השקייה שאינה גורמת שבח לזרעים אלא מונעת הפסד זרעים, אבל לא התירו משום הפסדים אחרים. ומ"מ לפי מה שכתבנו אופנים להתיר בשבת כש"כ בשביעית, וביותר שזה שצריך לעבור סינון בודאי אינו אלא גרמא ומותר במקום הפסד.

כל זה כתבתי בלי עיון כל הצורך רק לעורר את המעיין.